
PEDAGOGAS VINCAS RUZGAS

Vytautas Bernotas

Vilniaus universitetas

V. Ruzgas buvo ne tik žymus muziejininkas, bibliotekininkas, vadovėlių autorius, švietimo darbuotojas, bet ir talentingas pedagogas. Jis visą savo gyvenimą paskyrė vaikų ir suaugusių ugdymui, rūpinosi aktualiomis liaudies švietimo problemomis, ragino jaunimą ir suaugusius šviestis, semtis žinių iš įvairių informacijos šaltinių, savarankiškai mokytis. Atkakliai siekė stiprinti liaudies kultūros tradicijas, siekė, kad mokykla ugdytų aktyvią, savarankišką ir darbščią moksleivio asmenybę.

1908 metais V. Ruzgas išvyko į Petrogradą, kur ėmė ruošti mokytojo specialybei. Pradžios mokyklos mokytojo teises įgijo 1916 metais. Mokytojavo Petrogrado lietuvių pradžios mokyklose ir kartu studijavo biologiją Pedagoginiame suaugusiųjų švietimo institute.

Po Pirmojo pasaulinio karo grįžo į Lietuvą ir apsigyveno Kaune. Čia jis visą laiką dirbo pedagoginį ir bibliotekinį darbą. 1922 metais pradėjo organizuoti Pedagoginį muziejų, kuris greitai tapo pedagoginės ir metodinės minties centru. Šiame muziejuje buvo organizuojamos mokytojų ir mokinių pagamintų priemonių parodos. Čia skaitė paskaitas prof. J. Vabalas-Gudaitis, V. Biržiška, A. Purėnas, V. Lašas, V. Čepinskis, J. Šliūpas, V. Ruzgas ir kiti. Daugiausia paskaitų buvo skaitoma apie kultūrą, kraštotyrą ir ypač vaikų ir jaunimo ugdymo klausimais. Prie muziejaus veikė knygrišyklos, kartonažo ir medžio darbų dirbtuvės, gamtotyros ir kraštotyros būreliai, kurių veikloje gausiai dalyvaudavo mokiniai.

V. Ruzgas daug rašė ir spausdino pedagogikos, švietimo, kultūros ir kitais klausimais, parašė per 650 publikacijų, išleido 31 knygą. Be to, išvertė į lietuvių kalbą 11 knygų. Mes žavimės jo darbštumu, meile knygai, akiračio platumu, tačiau jo gausus pedagoginis palikimas dar iki šiol nėra pakankamai ištirtas, ypač pedagoginiu aspektu. Taigi čia bus plačiau ir išsamiau apžvelgtas Vinco Ruzgo pedagoginės veiklos kelias, jo darbų ir idėjų svarba šių dienų mokyklai.

Nors V. Ruzgas buvo biologijos metodininkas, tačiau didelį dėmesį skyrė ir pedagogikai. Jis sprendė didaktikos, vaikų ir suaugusių auklėjimo, peda-

gogikos istorijos, kraštotyros, biologijos dėstymo metodikos ir kitas problemas. Jas pirmiausia ir aptarsime.

V. Ruzgas propagavo tiriamojo mokymo kryptį. Jis rėmėsi J. A. Komenskio, Ž. Ž. Ruso, J. H. Pestalocio, A. Dystervergo ir kitų pedagogikos klasikų idėjomis apie mokinių savarankiškumo ugdymą. Jis buvo nuoseklus darbo mokyklos šalininkas. Kritikavo senąją mokyklą. Straipsnyje „Mokomosios gamtos medžiagos nagrinėjimo būdai“ teigė: „...blogiausia senosios mokyklos pusė buvo ta, kad ji visokiais būdais slopindavo vaikų valią ir iniciatyvą. Daugiausia dėmesio buvo kreipiama į atminties lavinimą, kad vaikai atsimitų svetimas jiems patiektas mintis ir žodžius...“ (11, p. 820).

V. Ruzgas pasisakė ir prieš verbalinį bei vien vadovėlinį mokymą. Labai vertino savarankiškus mokinių darbus (9). Vadovaudamasis darbo mokyklos principais, jis rekomendavo mokymo procesą papildyti praktine mokinių veikla. Pasak jo, mokiniai žinias turi įsigyti ne tik iš vadovėlių ar mokytojų pasakojimo, kiek stebėdami savo gyvenamosios vietovės aplinką, tirdami gamtoje vykstančius reiškinius. Jis teisingai pastebėjo, kad tie mokiniai, kurie nemoka savarankiškai įgyti žinių, o tik išmoksta tai, ką sako kiti, mažai kam tinka – jie negalės būti savarankiški ir iniciatyvūs darbe bei gyvenime. Todėl pirmiausia mokytojas privalo išmokyti mokinius savarankiškai dirbti, o svarbiausia parengti juos tiriamajai veiklai, – teigė V. Ruzgas.

Jis gerai suprato, kad tokiai mokymo koncepcijai įgyvendinti reikėjo mokytojams ir mokiniams gerai parengtų metodinių mokymo priemonių, kuriose būtų atskleista tiriamojo darbo metodika. V. Ruzgas vienas pirmųjų pedagogų Lietuvoje aktyviai ėmėsi tokio darbo.

Dar 1925 metais V. Ruzgas išleido pirmuosius metodinius nurodymus „Kaip augalai rinkti, gerbarai ir kolekcijos daryti“. Knygos įžangoje autorius akcentuoja „...gamtai pažinti ir puikiam jos sudarymui suprasti, jos gyvenimą ir įvairiausių kasdieniniame gyvenime sutinkamų jos reiškinių prasmei suvokti neužtenka stropaus pamokų rengimo ir uolaus knygų skaitymo, bet būtinai reikalinga kartu pačiam betarpiškai stebėti gamtos gyvenimas ir jos reiškiniai aplinkoj, kieme, sode, lauke, upėj, baloj, miške, pievoj ir kitur“ (2, p. 3). J. Bielskis, vertindamas šią priemonę, nurodo, jog „tai buvo pirmas lietuviškas populiarus, bet kartu ir moksliskai paruoštas darbas. Tai ir vadovėlis mokiniui klasėje, ir vadovas mokytojui išėjus su mokiniais į gamtą“ (12, p. 53).

Knygoje autorius aiškina, kaip reikia atpažinti, tirti ir rinkti augalus, juos džiovinti, sudarinėti rinkinius. Tai vertinga priemonė, nepraradusi aktualumo ir šių dienų Lietuvos mokykloje.

Didelio mokytojų dėmesio susilaukė išleista V. Ruzgo knyga „Gamtos metodikos pagrindai“, parašyta pagal tiriamojo principo reikalavimus. Autorius rekomenduoja aplinkos ir tėvynės pažinimo, gamtos, geografijos ir kitų dalykų žinias dėstyti vadovaujantis tiriamuoju principu. V. Ruzgas nurodo, jog šis principas „...iš pačių pagrindų keičia žinių įsisavinimo būdus, t. y. mokiniai, mokytojai dėstant pamoką, būna tik pasyvūs klausytojai, o atliekant savarankiškus tyrimo, stebėjimo darbus, jie tampa aktingais gamtos tyrėjais ir stebėjimais“ (1, p. 192–193).

Autorius pabrėžia, jog tiriamasis principas pagrįstas mokinių savarankišku žinių perėmimu, jiems atliekant įvairius bandymus bei stebėjimus, tiriant gamtos ir visuomenės reiškinius. Taikydami šį principą mokymo procese, mokiniai tyrimus atlieka savarankiškai, vadovaujami mokytojo: jiems iškeliami problema, o jie patys turi sugalvoti, kaip ją spręsti (11).

Nors panašias idėjas apie mokinių tiriamąją veiklą kėlė ir praeities kai kurie pedagogai (J. A. Komenskis, A. Dystervegas, D. Diujis ir kit), tačiau V. Ruzgas bandė jas realizuoti praktiškai. Jis parodė ir konkrečius jų įgyvendinimo būdus.

Straipsniuose „Upių ir upelių tyrimai ir stebėjimai“ (6), „Gamtotyros darbai mokykloje pavasarį“ (7), „Gamtotyros darbai mokykloje rudenį“ ir kituose darbuose atskleidė mokinių tiriamojo darbo metodiką, nurodė, kad tam mokinius reikia teoriškai ir metodiškai paruošti: svarbu paaiškinti, kaip reikia atlikti bandymus, stebėjimus, parodyti, kokia tvarka ir nuoseklumu tirti objektus, į ką atkreipti ypatingą dėmesį, kaip išanalizuoti ir apiforminti gautus rezultatus ir kokias padaryti išvadas. Toks mokymosi būdas, be abejo, efektyvus, nes padeda aktyvinti mokinių protinę veiklą, mokiniai gauna ne gatavą informaciją, o įgyja ją savarankiškai, ieškojimo būdu.

V. Ruzgas savo darbuose nemažai vietos skyrė ir pamokai. Nurodė, kad kiekviena pamoka turi būti kūrybiška. Reikalavo dėstomą medžiagą sieti su gyvenimu, su savo vietove, naudoti kraštotyros medžiagą, praktikuoti mokinių savarankiškus darbus, dirbti su vadovėlio medžiaga, atlikti nesudėtingus bandymus, analizuoti dėstomą medžiagą, daryti išvadas ir apibendrinimus.

V. Ruzgas pasisakė už tarpdalykinius ryšius pamokoje mokantis aplinkos ir tėvynės pažinimo, gamtos, geografijos ir kitų dalykų, kai giminingos žinios

tuo pačiu klausimu išmokstamos įvairių mokomųjų dalykų kursuose. Jis nurodė, kad tarpdalykinių ryšių nustatymas tarp gyvosios ir negyvosios gamtos padeda efektyvinti mokymo procesą – pagilinti ir susisteminti mokinių žinias, formuoti sąvokas ir kt. V. Ruzgas rekomendavo pamokose naudoti vaizdines priemones. Straipsnyje „Ryžtingiau imkimės gamtos mokslo priemonių gamybos“ (8) teigė, jog „mokyklos darbo sėkmė priklauso ne tik nuo gero mokytojo pasiruošimo, bet ir nuo pamokose naudojamų vaizdingumo priemonių <...>“ (8). Todėl siūlė patiems jas gamintis. Vaizdinių priemonių gamimą ir jų panaudojimo pamokose metodiką aptaria ir analizuoja įvairiuose straipsniuose (8) bei kai kuriose knygoje (1, 2). Aptardamas naujos medžiagos nagrinėjimo būdus, jis rekomendavo biologijos pamokose praktikuoti tiriamąjį metodą. Griežtai pasisakė prieš šabloniškas pamokas, kai mokiniai būna tik pasyvūs klausytojai. V. Ruzgas pabrėžė, jog „... šabloniškas mokytojas yra didžiausia mokiniams nelaimė“. Jis teisingai pastebėjo: „Jeigu mokytojas pasitenkins tik pasakojimu ir knygų skaitymu, tai iš tokio darbo nieko doro neišeis, ir jo mokiniai gamtoje labai menkai nusimanys“ (1, p. 151). Anot jo, tik tada mokiniai pamils gamtą ir savo darbe pasieks gerų rezultatų, kai pats mokytojas tokiam darbui bus atsidadęs, jį mylės ir savo nuoširdumu, tyrinėjimo ir stebėjimo darbais sudomins savo mokinius.

Vadinasi, V. Ruzgas nuolat pabrėždavo, kad gamtos mokytojas turi būti ne tik geras savo specialybės žinovas, bet didelis gamtos mylėtojas, jos tyrinėtojas ir stebėtojas, iniciatyvus, mėgstantis keliauti, sugebantis bendrauti su mokiniais.

V. Ruzgas nuolat domėjosi ir mokytojų kvalifikacijos problemomis. Straipsnyje „Gerinti pedagoginį ir metodinį darbą mokykloje“ („Kauno tiesa“, 1955 m. rugsėjo 21 d.) jis teigė, jog kuo veiksmingiau mokytojas kelia savo kvalifikaciją, tuo sėkmingesnė ir jo pedagoginė veikla. Todėl ragino mokytojus gilintis ne ne tik į savo dėstomąjį dalyką, bet taip pat skaityti naujausią pedagoginę, metodinę ir psichologinę literatūrą.

Tobulintis mokytojams daug padėjo ir V. Ruzgo vadovaujamas Pedagoginis kabinetas, kurio uždavinys – daugiau suteikti paramos savarankiškai besilavinantiems mokytojams ir mokytojų dalykinėms komisijoms bei metodiniams rateliams. Šiuo tikslu jiems buvo organizuojami pedagogikos kursai, skaitomos paskaitos apie mokymo proceso tobulinimo būdus, rengiamos konsultacijos.

V. Ruzgas daug rašė apie gamtos globą, skatino tirti savo kraštą, saugoti gamtos ir istorijos paminklus. Tai ypač ryškiai atsispindi straipsnyje „Gamtos apsauga ir mokykla“ (4). Šiame straipsnyje autorius nurodo, jog mokiniai žaloja gamtą todėl, kad nesupranta jos reikšmės žmogui, nesuvokia jos grožio, augalų ir gyvūnų naudos, nes mokytojai nesupažindina jų su šiomis problemomis. Jis patarė mokytojams kiekvienoje gamtotyros pamokoje ugdyti meilę gamtai, išryškinti jos grožį ir vaidmenį žmogui. Pedagogas pabrėžė, jog ypač svarbu, kad mokinys išsąmonintų, jog darydamas žalą gamtai jis pirmiausia skriaudžia pats save, savo artimuosius. Todėl dėstomą medžiagą patarė sieti su kasdieniu žmogaus gyvenimu, su jo darbu. Kartu pabrėžė, jog „...niekuomet nepraleisti progos nepaaiškinus mokiniams pastebėtų gerų arba blogų mokinių elgesių su gyvūnais arba augalais“ (4).

Rekomendavo organizuoti mokyklose gamtos globos būrelius, kurių nariai galėtų tiesiogiai prisidėti prie gamtos apsaugos, įtraukti juos į praktinę gamtos veiklą. Tai ypač aktualu šiandien, kai nuolat blogėja ekologinė krašto padėtis. V. Ruzgas akcentavo, jog tie mokiniai, kurie mėgsta gamtą ir ją globoja, nebūna blogi.

V. Ruzgas parašė keletą knygų ir nemažai straipsnių kraštotyros klausimais. Antai knygoje „Kraštotyra ir mokykla“ (3) apžvelgė kraštotyros raidą nuo seniausių laikų iki dabarties. Pateikė kraštotyros programą pradinį mokyklų mokiniams, užduočių sistemą ir metodinius nurodymus, kaip reikia tirti savo vietovės dirvožemį, augmeniją, gyvūniją, klimata, vidaus vandenį ir kt. Tai vertinga metodinė priemonė, padedanti ugdyti mokinių tiriamuosius mokėjimus.

Analogiškai klausimai gvildenami ir kai kuriuose kituose jo straipsniuose bei knygelėse.

Didelę reikšmę kraštotyrinėje veikloje V. Ruzgas skyrė mokinių ekskursijoms, kurias laikė svarbia mokinių lavinimo priemone, padedančia teoriją sieti su praktika. Jis teigė, jog ekskursijų metu mokiniai geriau pažįsta gamtą, išmoksta tirti ir stebėti aplinką, geriau suvokia įvairių reiškinių kompleksą. Organizuojant ekskursijas į gamtą, svarbu parodyti mokiniams preižastingumo ryšį, gyvūnijos ir augmenijos prisitaikymą prie išorinių sąlygų, – nurodo V. Ruzgas.

Veikale „Mokyklų ekskursijos“ (5) autorius nuodugniai nagrinėja ekskursijų rūšis, tipus, etapus ir organizavimo metodiką. Pabrėžia, jog ekskursijos

sėkmė daug priklauso nuo mokytojų pasirengimo. Todėl šiam etapui V. Ruzgas skiria ypač didelį dėmesį. Jis akcentuoja, jog svarbu iš anksto numatyti ekskursijos temą, vietą, tikslus, laiką, stebėjimo objektus, savarankiškiems mokinių darbams užduotis ir kt. Taigi minėtųjų V. Ruzgo veikalų reikšmė ta, kaip nurodo A. Juška, kad „juose skatinama pažinti aplinką, ir, svarbiausia, dalykiškai mokoma, kaip organizuoti pažintines ekskursijas...“ (14, p. 69). Tai aktualu ir šių dienų mokykloms.

V. Ruzgas rašė ne tik metodines priemones mokiniams, bet ir gamtos mokslų vadovėlius III–VI pradinės mokyklos skyriams. Jo vadovėliai vertingi tuo, kad juose pateikta daug praktinių mokslo žinių, gausu bandymų, daug užduočių savarankiškiems mokinių darbams, klausimų, skatinančių stebėti aplinką, papildyti per pamokas įgytas žinias. Tai, be abejo, padeda ugdyti mokinių savarankiško darbo įgūdžius, loginį mąstymą, skatina stropiai mokytis.

V. Ruzgas domėjosi ir suaugusiųjų švietimo problemomis, kurias nagrinėjo rankraštyje „Suaugusiųjų švietimas ir savimoka Lietuvoje“ bei įvairiuose pedagoginių žurnalų straipsniuose – „Pamokyklinio jaunimo ir suaugusių švietimo reikalu“, „Mokytis niekuomet nevēlu“ ir kt. Šiuose straipsniuose autorius ragino jaunimą ir suaugusiuosius nesitenkinti turimomis žiniomis, o savarankiškai lavintis: skaityti literatūrą, dalyvauti ekskursijose, lankyti parodas, skaityti spaudą. Taigi savišvietą jis laikė viena iš svarbiausių priemonių tobulinant savo asmenybę.

V. Ruzgas nagrinėjo ne tik didaktikos ir biologijos metodikos problemas, bet domėjosi ir vaikų auklėjimo klausimais. Jo sudarytame leidinyje „Vaikų auklėjimas“ (15) gvildenami aktualūs klausimai: aiškinama, kaip ugdyti vaikų valią, savarankiškumą, aktyvumą, stropumą ir kitas asmenybės savybes. Daug vietos leidinyje taip pat skiriama fiziniam, doroviniam ir estetiniam auklėjimui. Pateikiama nemažai patarimų tėvams, kaip reikia vaikus skatinti, bausti, mylėti. Išryškinama tėvų ir vyresniųjų šeimos narių pavyzdžio vaidmuo auklėjant vaikus. Kalbama apie tėvų ir vaikų santykius ir kt.

Straipsnyje „Jaunimo auklėjimas, mokykla ir visuomenė“ akcentuojami mokyklos ir šeimos bendravimo ryšiai auklėjant vaikus. Autorius nurodo, jog svarbi šeimos ryšių su mokykla sąlyga yra teigiamas tėvų požiūris į mokyklą ir pedagoginį darbą. Kad tie ryšiai būtų glaudesni, V. Ruzgas pataria šviesti tėvus įvairiais vaikų auklėjimo klausimais: jiems skaityti paskaitas, vesti pokalbius, organizuoti vaikų darbų parodėles ir kt. (16, p. 476). Taigi V. Ruzgas

akcentavo, jog šeima ir mokykla turi ugdyti savarankišką, aktyvią ir darbščią mokinio asmenybę su turtingu vidiniu pasauliu.

Iš pateiktos medžiagos matyti, kad V. Ruzgas buvo kilni asmenybė, nepaprastai darbštus ir plačių interesų pedagogas. Jis priklauso prie tų žmonių, kurie visą savo gyvenimą ieško, renka, organizuoja, kuria ir rašo. Dėl to jis dar vadinamas „našia lietuvių pedagoginės literatūros bitele“. Jis puoselėjo meilę ir pagarbą žmogui, gamtai, knygai, mokslui, darbui. Daug kam parodė kelią į kilnų ir prasmingą gyvenimą. Patarė ugdyti aktyvią, darbščią ir dvasingą mokinio asmenybę per gerį ir grožį. Labai vertino mokyklą, kurioje mokiniai ne tik mokomi ir lavinami, bet taip pat ruošiami gyvenimui ir praktinei veiklai. Didelę reikšmę teikė tiriamiesiems darbams, mokinių protinės veiklos aktyvinimui. Tai gi plati jo pedagoginės veiklos dirva. Nėra tokios liaudies švietimo srities, kuria jis nebūtų domėjęsis. Parašė daug darbų. Jis buvo daugelio vadovėlių, metodinės ir pedagoginės literatūros knygų autorius, redaktorius, sudarytojas, vertėjas, recenzentas.

V. Ruzgo veikalai apie mokinių tiriamąją veiklą, savarankiškus darbus, gamtos apsaugą, kraštotyros veiklą neprarado aktualumo ir šiandien. Jo idėjos apie aktyvios ir savarankiškos mokinio asmenybės ugdymą gyvos ir populiarios, nepaisant to, kad paskelbtos seniai. Ir šiandien mūsų mokytojai daug ko gali pasimokyti iš V. Ruzgo gausaus pedagoginio palikimo.

LITERATŪRA

1. Ruzgas V. Gamtos metodikos pagrindai. Kaunas, 1930.
2. Ruzgas V. Kaip augalai rinkti, gerbarai ir kolekcijos daryti. Šiauliai, 1925.
3. Ruzgas V. Kraštotyra ir mokykla. Kaunas, 1934.
4. Ruzgas V. Gamtos apsauga ir mokykla // Švietimo darbas. 1930. Nr. 7.
5. Ruzgas V. Mokykla ir ekskursijos. Kaunas, 1926.
6. Ruzgas V. Upių ir upelių tyrimai ir stebėjimai // Mokykla ir gyvenimas. 1925. Nr. 4–5. P. 117–121.
7. Ruzgas V. Gamtotyros darbai mokykloj pavasarį // Švietimo darbas. 1926. Nr. 3. P. 260–266.
8. Ruzgas V. Ryžtingiau imkimės gamtos mokslo priemonių gamybos // Tarybinė mokykla. 1951. Nr. 3.
9. Ruzgas V. Savarankiški mokinių darbai namie ir mokykloje // Mokykla ir visuomenė. 1934. Nr. 5–6. P. 207–212.
10. Ruzgas V. Tėvų ir mokytojų talkininkavimas vaikų auklėjime // Kultūra. 1939. Nr. 2. P. 137–142.

11. Ruzgas V. Mokomosios gamtos medžiagos nagrinėjimo būdai // Švietimo darbas. 1929. Nr. 9. P. 820–842.
12. Bielskis J. Muziejininkas Vincas Ruzgas. Vilnius, 1993.
13. Bielskis J. Vincas Ruzgas mokytojas, muziejininkas, visuomenės veikėjas // Tarybinė mokykla. 1990. Nr. 1. P. 34–36.
14. Juška A. Jis mokė mus. Kaunas, 1991. P. 51–97.
15. Vaikų auklėjimas. (Sudarė V. Ruzgas). Kaunas, 1935.
16. Ruzgas V. Jaunimo auklėjimas, mokykla ir visuomenė // Kultūra, 1932. Nr. 8–9. P. 474–476.